

HORVÁTH, Tomáš: MEDZI INVARIANTOM A IDIOLEKTOM. Bratislava: Veda, 2020. 432 s.

Kristián Benyovszky

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2021.68.1.7>

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0753-2718>

Poznajúc autorove predošlé práce, čitateľ monografie *Medzi invariantom a idiolektom* až tak veľmi prekvapený nebude. Dostáva sa mu do rúk (opäť) imponujúca teoreticko-interpretáčna zameraná publikácia v tvrdej väzbe, ktorá vo forme prípadových štúdií, analýz diel slovenských, poľských a iných zahraničných spisovateľov pojednáva o osobitostiach troch populárnych žánrov – detektívky, dobrodružného románu a hororu – a o ich vzájomných vzťahoch. Okrajovo je reč aj o utópii a sci-fi. Už aj pri letmom prelistovaní knihy sú očividné charakteristické črty vedeckého štýlu Tomáša Horvátha, ktoré následná orientačná a neskôr aj hlbšia lektúra iba potvrdzujú: teoretická rozhladenosť, odborná fundovanosť a systematickosť výkladu, sklon k vyčerpávajúcim rozborom textov s dôrazom na odkrytie ich naratívno-štruktúrnych osobitostí (explicitnosť, šírka a detailnosť výrazu, čo miestami zachádza do rozvláčnosti), striedanie obsiahnejších a krátkych kapitol, in medias res úvody a vypointovanie záverov štúdií. Tematika (naďalej) svedčí o neutíchajúcej vášni autora k čítaniu populárnej literatúry a taktiež o jeho rovnako neutíchajúcom záujme o spôsoby výstavby a fungovania týchto naratívov. Túto subjektívnu angažovanosť je cítiť aj napriek prevládajúcej rezervovanosti jazyka interpretácie.

Uvedené vlastnosti možno pokladať za akýsi stylistický invariant autora, vyabstrahovaný z jeho doteraz publikovaných textov

na základe opakujúcich sa prvkov. Na druhej strane sú vlastnosti, ktorými sa Horváthov rukopis odlišuje od ostatných aktérov slovenského literárnovedného diskurzu, ktoré mu, resp. jeho výstupom, zabezpečujú istú svojbytnosť, rozpoznateľnú individuálnosť vyjadrovania – idiolekt. Tým sa dostávam k problematike opakovateľnosti a jedinečnosti, totožnosti a odlišnosti, trvalosti a premenlivosti, invariability a variability – teda ku komplexu otázok, ktoré prednostne zaujímali aj autora pri písaní tejto knihy. Jednak v ponúknutých interpretáciách textov populárnej literatúry na pozadí žánrových kódov a jednak textov tzv. vysokej literatúry, ktorá spomenuté kódy často využíva pre svoje ciele – „transformuje, deviuje, ohýba“ ich (s. 9). Výber autorov a diel je teda podmienený sledovaním tejto dynamiky v rámci daného registra a medzi registrami (P. Vilikovský, P. Rankov, A. C. Doyle, K. May, W. Gombrowicz, S. Grabiński, S. Lem a iní).

Z argumentácie jednoznačne vyplýva, že idiolekt a invariant nie sú pojmovým ekvivalentom opozície vysoká literatúra – populárna literatúra, ide skôr o odlišný (menší) stupeň invariančnosti v prvej a idiomatickosti v druhej oblasti literárnej tvorby. Ako poznamenáva autor, aj „tzv. vysoká literatúra, paradoxne nazývaná nežánrovou, je umožnená žánrami, pluralitou žánrov“ (s. 9) a „v prípade tzv. žánrovej literatúry možno hovoriť ak už nie o idiolekte, tak aspoň o svojskom variante“ (s.

11; ako príklad tu T. Horváth spomína strašidelnú fantastiku S. Grabiňského).

Ak to opäť premietneme do recenzovanej monografie, možno konštatovať, že je tu prítomných oveľa viac opakujúcich sa prvkov než nových, inovatívnych momentov. Trochu hovorovo povedané – T. Horváth robí (naďalej) to, v čom je naozaj dobrý, a robí to tak, ako najlepšie vie. Má svoje obsesívne témy a postupy z oblasti literatúry (rovnako ako ním analyzovaní autori, s. 298, 308, 329) a literárnej teórie, má svoju vyzretú metodológiu interpretácie literárnych diel s preferovanými výskumnými aspektmi, spôsobmi argumentácie a písania – má svoj štýl. A ten sa potvrdzuje aj v tejto knihe. Naďalej je to imanentný rozbor románov a poviedok, s cieľom odkryť naratívne vzorce, štruktúrne grify, motivické línie a postupy – aby som spomenul niekoľko typických opakujúcich sa termínov. Napriek tomu, že autor to sám nejakovo výraznejšie nereflektuje, pohybuje sa v disciplinárnom rámci historickej poetiky, jednotlivé kapitoly sú príkladnými rozborami konkrétnych textov na pozadí žánrových tradícií, s výhľadom aj na ich literárnohistoricky podmienenú variabilitu. V tejto súvislosti treba vyzdvihnúť sebaisté a zasvätené „pendlovanie“ medzi pólmi konkrétneho (textu) a abstraktného (žánru). T. Horváth sleduje putovanie, kombináciu a kontamináciu žánrovo signifikantných motívov (situácie, postavy, dejové zvraty), sujetových schém a naratívnych štruktúr, to všetko v kontexte tvorby autora, reprezentantov žánru, národnej literatúry a medziliterárnych presahov. Tieto výskumy ho potom vedú k vyznačeniu istých žánrových podtypov, motivických variantov a k charakteristike takých javov, ako sú napríklad „kooptovanie žánrových kódov“ detektívky a melodrámy vo westerne (s. 168-169), vracajúca sa postava ako podklad seriálovosti (s. 173-174) či kvázirecenzia ako postup množenia fikčných rovín (s. 368-369).

T. Horváth je nepochybne talentovaným pátračom, vie čítať zo stôp po indiánoch, zálesákoch, detektívoch, vrahoch či monštrách, jeho vývody sú vo väčšine prípadov presvedčivé, ale popri tom je – podľa môjho názoru – pri-

veľmi opatrným stopárom, ktorý sa iba vo výnimočných prípadoch opováži vstúpiť na cudzie územie (za hranice textu a literatúry) a aj to iba na pár krokov. Tým nechcem povedať, že mu chýba smelosť a vyhýba sa intelektuálnym výzvam (myšlienky zo všeobecnej lingvistiky, semiológie a filozofie sú aplikované vo viacerých štúdiách), narážam skôr na to, že zámerne si (naďalej) zachováva odstup od intermediálne orientovaných spôsobov výskumu slovesných diel, a to aj tam, kde by to bolo – z hľadiska explicitných citátov, alúzií či známych, recepcne úspešných intersemiotických prekladov – odvodniteľné a obohatilo by to analyzované dielo o nové sémantické aspekty. (Výnimkou je reflektovanie paralely medzi románom S. Przybyszewského *Krik* a obrazom Eduarda Muncha s rovnakým názvom a mediálne osobitosti fotografie vo Vilikovského detektívnych prózach, s. 306-307, 126-144.) Tento filologický asketizmus je prekvapujúci aj z toho dôvodu, že už čelí predstavitelia prvej a druhej fázy štrukturalizmu, ktorý je autorovi očividne blízky, boli v tomto smere iniciátormi. Intermediálny pohľad chýba predovšetkým v prípade westernu a hororu, ide totiž o žánre, o ktorých sotva možno referovať bez prihliadnutia na ich filmové či komiksové transfery a paralely.

Príklad Johna D. Caweltiho, na ktorého sa T. Horváth často odvoláva aj v tejto knihe (dodávam, že iba na jeho ranú prácu z roku 1976 *Adventure, Mystery, and Romance*), dokazuje produktivitu takéhoto spôsobu nazierania na žánrové fenomény literatúry. Tento významný americký teoretik populárnej kultúry (odborník predovšetkým na detektívku, western a špionážny román) vo svojich neskorších štúdiách z deväťdesiatych rokov postupne rozširoval horizont svojho východiskového, formálno-typologicky zameraného výskumu o nové aspekty, inšpirujúc sa (inter)mediálnymi, kultúrnymi, postkoloniálnymi a genderovými štúdiami. Aj vďaka tomu sa mu podarilo poukázať na niekoľko naozaj zaujímavých súvislostí týkajúcich sa infiltrácií a viac-menej skrytých revitalizácií žánrových štruktúr. Napríklad na to, ako je stavaný románový debut

čelného predstaviteľa detektívky tzv. drsnej školy Dashiella Hammetta *Krvavá žatva* (Red Harvest, 1929) na sujetových podkladoch westernu, čo napokon potvrdzujú neskoršie filmové spracovania príbehu A. Kurosawu (1961), S. Leoneho (1964) či W. Hilla (1996) a vzájomná spoluhra medzi nimi. Alebo na to, prečo možno pokladať prvú časť hororovej sci-fi série *Alien*, berúc do úvahy aj jej genderové osobitosti, za „most western-like film“ (cit. podľa súboru štúdií Johna D. Caweltiho *Mystery, Violence and Popular Culture*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2004, s. 93).

Som presvedčený o tom, že keby bol autor recenzovanej publikácie tiež trochu otvorejší, resp. citlivejší pre inter- a transmediálne záležitosti, jeho – ináč precízna – genologicky zameraná interpretácia by získala na diferencovanosti a variabilite príkladov. Umožnilo by mu to načrtnúť širšiu paletu žánrových interakcií a infiltrácií, čo by bolo – a to je to hlavné – bližšie ku skutočnému stavu vecí, k spôsobu bytia a fungovania literárnych žánrov a diel v kontexte kultúry a obzvlášť populárnej kultúry. T. Horváth ich totiž svojimi rozbormi drží v umelej izolácii, zaobchádza s nimi príliš „sterilne“, monomediálne, čím riskuje to, že zostanú neodhalené práve také faktory vizuálneho či audiovizuál-

neho pôvodu, ktoré formujú ich obraz v kolektívnej pamäti príjemcov niekoľkých generácií a sú tak rozhodujúcimi garantmi zážitkovosti a popularity daných diel. Pre mňa je napríklad dosť neprirodzené, že v najdlhšom, skoro päťdesiatstránkovom rozbere knihy o Mayovom *Prípade Petrolejového princa* nepadne ani zmienka o dobrodružstvách Winettou a Old Shatterhanda na filmovom plátne! A rovnako aj to, že v súvislosti s Reymontovým *Vampírom* si autor vystačí paralelami z literatúry.

Svoj osobný metodologický profil literárneho vedca si každý formuje sám, podľa vlastného filtra selektuje z aktuálnych a minulých podnetov rôznych smerov, škôl a teórií nielen humanitných a spoločenských, ale rovnako aj prírodných vied. Je v jeho kompetencii rozhodnúť o čiastkovom doladení, miernej korekcii či radikálnom zvrate svojho výskumného režimu. V tomto smere nemožno od nikoho nič povinne očakávať. Svoje výhrady som preto tiež formuloval iba ako subjektívne sugescie na zváženie, nie ako výzvu poddať sa nejakej dobovej direktíve. Inak povedané: chcel som naznačiť iba toľko, že už aj po niekoľkých kratších „zahraničných“ výletoch sa naša známa, domáca žánrová krajina literatúry bude javiť v inom svetle.

prof. PaedDr. Kristián Benyovszky, PhD.

Ústav maďarskej jazykovedy

a literárnej vedy

Fakulta stredo európskych štúdií

Univerzity Konštantína Filozofa

Dražovská cesta 4

949 74 Nitra

Slovenská republika

E-mail: kbenyovszky@ukf.sk